

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫНЫН
АКАДЕМИК А. АЛТМЫШБАЕВ АТЫНДАГЫ ФИЛОСОФИЯ, УКУК ЖАНА
СОЦИАЛДЫК-САЯСИЙ ИЗИЛДӨӨЛӨР ИНСТИТУТУ**

**«КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ»
ОКУУ-ИЛИМИЙ-ӨНДҮРҮШТҮК КОМПЛЕКСИ**

Диссертациялык кенеш Д 22.23.676

Кол жазма укугунда
УДК: 316.42(575.2)(043.3)

ЭСТЕБЕС УУЛУ ТЫНЧТЫК

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРОБАЦИЯ ТУТУМУНДА БАҢГИ ЗАТТАРЫН
КОЛДОНУУЧУЛАР МЕНЕН СОЦИАЛДЫК ИШТИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮН
СОЦИОЛОГИЯЛЫК ТАЛДОО**

22.00.04 – социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер

Социология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган
диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Иш К. Карасаев атындагы Бишкек Мамлекеттик Университетинин социалдык-психологиялык факультетинин социология жана саясий-укуктук дисциплиналар кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Омуралиев Нурбек Ашимканович,
КРдин УИАнын А. Алтмышбаев атындагы философия, укук жана коомдук-саясий изилдөөлөр Институтунун социалдык изилдөөлөр Борборунун башчысы

Расмий оппоненттер:

Джаманбалаева Шолпан Ерболовна,
социология илимдеринин доктору, профессор, Казакстан Республикасынын Илим жана жогорку билим берүү министрлигинин Илим комитетинин философия, саясат таануу жана дин таануу институтунун башкы директорунун орун басары

Усубалиева Айнура Абдыжапаровна,
социология илимдеринин кандидаты, доцент, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин социология жана социалдык иштер кафедрасы

Жетекчөөчү мекеме:

Л. Н. Гумилев атындагы Евразия улуттук университетинин журналистика жана коомдук илимдер факультетинин социология бөлүмү. Юридикалык дареги: Казакстан Республикасы, Астана ш., Адольф Янушкевич көч., 6.

Диссертацияны коргоо 2025-жылдын 15-январында саат 13:00до Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академик А. Алтмышбаев атындагы философия, укук жана коомдук-саясий изилдөөлөр Институту жана «Кыргызстан Эл аралык университети» окуу-илимий-өндүрүштүк комплексине караштуу уюштурулган социология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча Д 22.23.676 Диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Лев Толстой көч., 17А/1, конференц-зал (3-кабат, 309- аудитория).

Диссертацияны коргоону онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/222-rvy-21r-23d>

Диссертациялык иш менен Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын борбордук илимий китепканасынан (дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265а, 1-кабат), «Кыргызстан Эл аралык университети» окуу-илимий-өндүрүштүк комплексинин китепканасынан (дареги: 720007, Бишкек шаары, Л.Толстой көчөсү 17А/1), жана Кыргыз Республикасынын УАКтын <https://vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын 13-декабрында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, социология
илимдеринин кандидаты, доцент

Шаршембиева Т. С.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык теманын актуалдуулугу. Баңги затка көз карандылык дүйнөлүк масштабда да, Кыргызстанда да актуалдуу социалдык көйгөйлөрдүн бири бойдон калууда. Баңги заттарды керектөө көйгөйүнүн социалдык мааниси анын калктын ден соолугуна, үй-бүлөлүк мамилелерге, укук бузуулардын деңгээлине жана коомдогу жалпы социалдык климатка тийгизген кыйратуучу таасири менен шартталган. Бул тема боюнча изилдөө баңги заттарын колдонуучулар менен коомдук иштин өзгөчөлүктөрүн түшүнүү жана натыйжалуу таасир этүү ыкмаларын иштеп чыгуу үчүн мүмкүнчүлүк берет.

Андан тышкары, азыркы учурда Кыргызстанда, дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндөй эле, социалдык институт катары пенитенциардык система да кризиске учурап жатат. Пенитенциардык тутумдагы социалдык процесстер – камактагыларды оңдоо жана реабилитациялоо, баңгиликти дарылоо начар натыйжалуулук менен мүнөздөлөт. Пенитенциардык тутумдун жетишсиз каржыланышы камактагыларды кармоонун начар шарттарына жана саламаттык сактоо кызматтарынын жоктугуна алып келет. Ушуга байланыштуу, дүйнө жүзү боюнча, баңги заттарын колдонуучуларды дарылоо жагынан пенитенциардык тутум жарандык коом тарабынан сынга алынууда. Түрмө тутуму камактагыларга медициналык кызмат жөнүндө сөз кылбастан, негизги социалдык кызматтарды да көрсөтө албайт.

Жогоруда айтылгандарды жана эл аралык тажрыйбаны эске алуу менен Кыргызстанда таптакыр жаңы социалдык багыттагы пробация институтун түзүү абдан актуалдуу болуп калды. Ал баңги заттарды жеке колдонууга байланыштуу кылмыштар үчүн эркиндигинен ажыратууга альтернатива катары дарылоо, консультация берүү, билим берүү жана реабилитациялоо принцибин бекемдөөгө мүмкүндүк берет.

Өлкөдө пробация институту калыптануу стадиясында гана турат. Ошондуктан, өлкөдө баңги затын колдонууну алдын алуу жана дарылоо жагынан пробация системасынын заманбап саясатын аныктоодо улуттук өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен эл аралык тажрыйбага таянуу зарыл. Кыргызстанда пробация институтун киргизүү баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштөө үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин натыйжалуулугуна таасир этүүчү социалдык механизмдерди изилдөө үчүн бул теманы изилдөө жана талдоо жүргүзүү зарылдыгы баса белгиленет.

Изилдөө учурунда, илимий коомчулук жана практиктер үчүн теманы актуалдуу кылып, бул системада коомдук иштин өзгөчөлүктөрү жөнүндө аз белгилүү. Ушуга байланыштуу пробация системасынын бул багытын изилдөө өлкөнүн илимий коомчулугу жана пробация системасынын өкүлдөрү үчүн зор теориялык жана практикалык кызыгууну жаратат.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Бул кандидаттык диссертация демилгелүү болуп саналат. Бирок диссертациянын темасы учурдагы мамлекеттик саясатка жана Кыргыз Республикасынын Жазык мыйзамдарынын негизги концепциясына – гумандаштырууга туура келет, мында коомдо калктын айрым топторун жана катмарларын адаптациялоодо социалдык институттардын ролу өсүүдө. Өз кезегинде өлкөнүн жазык саясатын гумандаштыруу кайталап укук бузуулардын алдын алууга, калктын соттуулугун кыскартууга жана укук бузуучуларды кайра социалдаштырууга багытталган.

Изилдөөнүн максаты социологиялык анализдин жардамы менен Кыргыз Республикасынын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн аныктоо болуп саналат.

Коюлган максатка ылайык кандидаттык диссертацияда төмөнкү **маселелер** чечилет:

1. Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштырууну кароо.
2. Пробация институтунда баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иш практикасына социологиялык теорияларды интеграциялоо зарылдыгын негиздөө.

3. Чет өлкөлөрдүн пробация системаларында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти иликтөө.

4. Өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн изилдөө үчүн изилдөө методологиясын иштеп чыгуу.

5. Методологиялык ишти жана изилдөө инструменттерин аныктоо.

6. Өлкөдө баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык ишти жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актыларды талдоо.

7. Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин кызмат көрсөтүүлөрүнүн маңызын иликтөө.

8. Өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөргө социалдык иш кызматтарын көрсөтүүдө өкмөттүк эмес уюмдардын ролун негиздөө.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы. Диссертациялык изилдөө жүргүзүү процессинде изилдөөнүн жаңылыгын чагылдырган төмөнкү натыйжалар алынды:

1. Биринчи жолу Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүнө социологиялык талдоо жүргүзүлгөн.

2. Биринчи жолу өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин практикасына социологиялык теориялары интеграциялоо зарылдыгы каралды.

3. Чет өлкөлөрдүн пробациялык системаларында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин эл аралык тажрыйбасын изилдөө жүргүзүлдү, бул пробациянын улуттук системасын байытуу үчүн кеңири колдонууга жана потенциалга ээ.

4. Пробация системасынын социалдык институт катары ролун түшүнүү өркүндөтүлдү жана пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштырууга карата мамилелерди андан ары өнүктүрүү берилди.

5. Өлкөнүн пробация системасында бейөкмөт уюмдардын орду жана ролу, анын ичинде баңги заттарды керектөөчүлөргө социалдык иш кызматтарын көрсөтүү жаатында талдоо жүргүзүлдү.

6. Пробация системасынын көйгөйлөрүн чечүү жолдору аныкталган, анткени пробациянын кардарларына социалдык иш кызматтарын көрсөтүү жаатында, ушул убакка чейин өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштөөгө атайын арналган изилдөө болгон эмес.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Бул изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин кыйла натыйжалуу программаларын иштеп чыгуу жана киргизүү үчүн практикалык мааниге ээ болот деп күтүлүүдө. Биздин тыянактардын негизинде пробация кардарларын реабилитациялоонун жана кайра социалдаштыруунун жаңы стратегияларын иштеп чыгууга, ошондой эле баңгиликке каршы күрөшүү жаатында иштеген башка уюмдар жана социалдык институттар менен кызматташууну жакшыртууга болот.

Илимий-изилдөө иштеринин жыйынтыктары 2022-2023-окуу жылында К. Карасаев атындагы Бишкек Мамлекеттик Университетинин социалдык-психологиялык факультетинин Социалдык иштер жана практикалык психология кафедрасына «Пробация системасындагы социалдык иш» курсунун окуу-методикалык комплексин иштеп чыгууда колдонулду. Бул курс социалдык иштер жана практикалык психология кафедрасында «Социалдык иш» багыты боюнча окутууга багытталган.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштыруу социалдык иштин маанилүү аспектиси болуп эсептелет.

2. Пробация системасынын контекстинде баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иш практикасына социологиялык теорияларды интеграциялоонун зарылдыгы жана маанилүүлүгү негизделген. Баңги заттарды колдонуучулардын жүрүм-турумун жана алардын социалдык өз ара байланышын талдоодо жана түшүнүүдө колдонулуучу негизги социологиялык теориялар аныкталды.

3. Ар кайсы өлкөлөрдүн пробация системасынын алкагында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин эл аралык тажрыйбасы жана алдыңкы методологиясы бааланган. Башка өлкөлөрдө киргизилген ийгиликтүү практиканын өзөктүү аспекти жана алардын Кыргызстандын пробация системасынын контекстинде потенциалдуу колдонуучулугу белгиленген.

4. Өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн изилдөө методологиясы изилдөөнүн сапаттык жана сандык методдорунун айкалышын камтыйт. Бул көйгөйлөрдү, чакырыктарды аныктоого жана социалдык иштин натыйжалуу механизмдерин аныктоого мүмкүндүк берет.

5. Изилдөөнүн методологиялык ыкмасы жана инструментарийи өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен иштелип чыккан. Интервью, анкета, документтерди жана статистикалык маалыматтарды талдоо колдонулган.

6. Кыргызстанда баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти жөнгө салуучу ченемдик-укуктук актылар натыйжалуу социалдык ишти жүргүзүүдө жана анын эл аралык стандарттарга шайкеш келүүсүндө маанилүү түзүүчү болуп саналат. Пробация системасынын контекстинде баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштөөгө тиешелүү негизги ченемдер жана жоболор, анын ичинде алардын укуктары, милдеттери жана чектөөлөрү аныкталган.

7. Баңги заттарды колдонуучулар үчүн пробация системасынын алкагында социалдык кызматкерлер тарабынан көрсөтүлүүчү жеткиликтүү социалдык кызматтарга сереп жүргүзүлдү. Социалдык иштин заманбап ыкмаларына жана стандарттарына жараша кардарлардын керектөөлөрүнүн өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен көрсөтүлүүчү кызматтардын натыйжалуулугу жана жеткиликтүүлүгү бааланган. Кызмат көрсөтүүдөгү көйгөйлөр жана чектөөлөр талданып, аларды чечүүнүн мүмкүн болгон жолдору аныкталды.

8. Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин практикасы менен БӨУнун пробациянын кардарларына социалдык колдоо көрсөтүү процесстерине катышуусунун ортосундагы өз ара байланышы аныкталды. БӨУнун баңги заттарды керектөөчүлөрдү колдоого багытталган конкреттүү программалары жана демилгелери талданды жана алардын социалдык иштин натыйжалуулугуна тийгизген таасири бааланды.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Изденүүчүнүн жеке салымы изилдөө методологиясын жана инструменттерин иштеп чыгууну камтыйт. Диссертациялык изилдөө пробация тутумундагы баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн терең түшүнүү үчүн тематикалык маектешүү, анкета, экинчи маалыматтарды талдоо жана адабий талдоо аркылуу жүргүзүлгөн кеңири эмпирикалык анализге таянат. Мындай мамиле социалдык иш практикасында туш болгон кыйынчылыктарды так аныктоого жана Кыргызстанда баңги заттарды керектөөчүлөрдү колдоону жакшыртуу үчүн конкреттүү сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берет.

Изденүүчүгө пробациянын кызматкерлери баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштерди жүргүзүүдө көп сандаган көйгөйлөргө (чектелген ресурстар, иштин жогорку жүгү ж.б.) туш болот; Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштерди жүргүзүүдө БЭУ маанилүү роль ойнойт жана Кыргыз Республикасынын пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар көп сандаган көйгөйлөргө (социалдык обочолонуу, стигматизация, басмырлоо ж.б.) туш болушат деген гипотезалар таандык.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Изилдөөлөрдүн натыйжалары көз карандылык боюнча европалык конференцияга катышуу жана чыгып сүйлөө учурунда баяндама жасалган (23-25-ноябрь, 2022-жыл, Португалиянын Лиссабон шаарында).

Изилдөөлөрдүн алдын ала жыйынтыктары Казакстандын Астана шаарында өткөн «Адам укуктарын камсыздоо катары соттолгондор менен социалдык иш: мамлекеттик

институттар менен жарандык коомдун өз ара аракеттенүү маселелери» аттуу эл аралык форумга катышуу жана баяндама жасоо учурунда көрсөтүлдү (26-27-май, 2022-жыл).

Тандалган теманын актуалдуулугу 2021-жылдын декабрь айында К.Карасаев атындагы БМУнун социалдык-психологиялык факультетинде өткөн «Кыргызстандагы баңги колдонуучулар жана ВИЧ-инфекциялангандар менен социалдык иштин абалы жана өзгөчөлүктөрү» аттуу тегерек столго катышуу жана баяндама жасоо учурунда көрсөтүлдү.

Ошондой эле пробация системасынын иши «City Health International 2021. Crisis, Risks and Opportunities» конференциясына катышуу жана онлайн режиминде презентация менен чыгып сүйлөө учурунда баяндалды (Варшава, Польша).

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациянын негизги илимий жыйынтыктары рецензияланган илимий мезгилдүү басылмалардын тизмесине кирген мезгилдүү илимий басылмаларда жарыяланган. Илимий макалалары «БМУнун Жарчысы», «КРСУнун Жарчысы», «Ала-Тоо эл аралык университетинин илимий журналы», «Кыргызстандын ЖОЖдорунун кабарлары» жана «Кыргызстандын илим, жаңы технологиялары жана инновациялары» илимий журналдарында жарык көргөн.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Кандидаттык диссертация кириш сөздөн, үч бөлүмдөн, сегиз параграфтан, корутундудан, практикалык сунуштамалардан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Диссертациянын көлөмү 161 бетти түзөт. Он беш иллюстрация жана таблицалар, жүз жыйырма беш булактан алынган адабияттардын тизмеси жана алты тиркемеси менен диссертациянын жалпы көлөмү – 185 баракты түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациялык изилдөөнүн киришүүсүндө теманын актуалдуулугу, негизги илимий-изилдөө иши менен байланышы, максаты жана милдеттери, изилдөө объектиси, предмети жана гипотезасы, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, негизги жоболору, изденүүчүнүн жеке салымы, диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо жана жарыялоо, диссертациянын түзүмү баяндалат.

«Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин теориялык негиздери» диссертациясынын биринчи бөлүмүндө Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдүн кайра социалдаштыруу мүнөздөмөсү, пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин практикасына социологиялык теориялардын интеграциясы жана пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин эл аралык тажрыйбасы каралат.

Биринчи бөлүмдүн **«Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштыруу»** аттуу биринчи параграфында пробация таптакыр жаңы социалдык багыттагы институт тарабынан каралат. пробация баңги каражаттарын жеке керектөөгө байланыштуу кылмыштар үчүн эркиндигинен ажыратууга альтернатива катары дарылоо, консультация берүү, билим берүү жана реабилитациялоо принцибин бекемдөөгө мүмкүндүк берет.

Азыркы учурда, баңгилик өспүрүмдөр, жаштар жана бойго жеткен калк арасында көп кездешет. Жалпы девиацияларды жана баңгиликти түшүндүрүүгө социологиялык мамиле негизинен социология илимдеринин доктору Ш. Е. Джаманбалаеванын эмгектеринде чагылдырылган. анын ичинде жаш муундун статусун, ролун жана социалдык функцияларын социологиялык изилдөө, өспүрүмдөрдүн социалдык-девианттык чөйрөсүн мүнөздөөнү кошо алганда, алардын четтеп кеткен жүрүм-турумун талдоо Ш. Е. Джаманбалаеванын монографиясында чагылдырылган [Джаманбалаева, Ш. Е. Общество и подросток: социологический аспект девиантного поведения [Текст]: Монография / Ш. Е. Джаманбалаева. – Алматы: Казак университети, 2002. – 282 с.].

А.К.Сманалиева менен Ш.А.Алмазова Кыргызстанда пробация кызматын киргизүү зарылдыгы бир нече факторлорго байланыштуу экенин белгилешет. Биринчиден, соттолгон адам коомдон обочолонбостон жазасын өтөп, коом менен байланышын сактап калат. Экинчиден, эркиндигинен ажыратуу жайларында соттолгондорду соттолгондордун криминалдык бөлүгүнүн терс таасиринен коргоо кыйын. Натыйжада, соттолгон адам терс социалдашууга дуушар болуп, криминалдык субмаданияттын бир бөлүгү болуп калат. Үчүнчүдөн, пробация кардарлар менен туура иштегенде, алардын жүрүм-туруму жоопкерчиликтүү болуп калат. Төртүнчүдөн, соттолгон адамды эркинен ажыратуу жайларында кармоо пробациянын алкагында аны менен иштөөгө караганда мамлекетке кымбатка турат [Сманалиева, А.К. Перспективы введения института пробации в Кыргызской Республике [Текст] / А. К. Сманалиева, Ш. А. Алмазова // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – Бишкек, 2017. – Т. 17. – № 2, – С. 113-114]. Бул авторлор баарынан мурда түрмөнүн терс ролуна көңүл бурушат, инсандык жана кылмышкердин социалдашуусу, айлана-чөйрө менен байланышты сактоонун маанилүүлүгүн жарыялашат.

Мурдагы авторлордон айырмаланып, бирок ошону менен бирге Г.Б.Жунушова өз ара толуктоочу пикирди карманат. Анын пикиринде, Кыргызстанда пробация институтун түзүү алдында өлкөнүн пенитенциардык тутумунун начар абалы менен байланышкан бир катар тиешелүү өбөлгөлөр болгон. Биринчиден, иштеп жаткан пенитенциардык мекемелер толуп, камактагыларды кармоо шарттары минималдуу эл аралык стандарттарга жооп бербейт. Экинчиден, түзөтүү мекемелеринин көптүгүнөн мамлекет көп сандагы камактагыларды тийиштүү деңгээлде кармай албай жатат. Үчүнчүдөн, өлкөнүн пенитенциардык тутумунда түрмөлөрдө мамлекеттин социалдык функцияларын аткаруу үчүн финансылык ресурстар жетишсиз [Жунушова, Г.Б. Предпосылки становления и перспективы развития службы пробации в Кыргызской Республике [Текст] / Г. Б. Жунушова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2018. – № 8. – С. 68-71].

Буга чейин да ушундай эле пикирди Кыргызстандын пенитенциардык системадагы наркоманияны алдын алуу жана дарылоо боюнча тажрыйбасын иликтеген поляк адиси П.Мочидловский да айткан. Ал Кыргызстандын пенитенциардык тутумунун абалы, анын ичинде түрмөлөрдүн экономикалык жана уюштуруучулук оор абалы абактагылардын санынын тынымсыз өсүшү менен оорлошконун билдирди. Өлкөнүн түрмө тутуму экономика жагынан гана эмес, цивилизация жагынан да кыйынчылыктарга туш боло баштады. Түзөтүү колонияларында туруктуу тамактануу көйгөйү болгон, ачкачылык, жумушсуздук, ошондой эле камактагылардын жеке гигиенасы кескин начарлаган. Негизги каржылык муктаждыктарын канааттандыруу үчүн камактагылар өздөрүнө жана үй-бүлөлөрүнө каржылык колдоо көрсөтүүгө гана ишене алышкан [Moczydłowski, P. Kyrgyzstan's experiences in counteracting illegal drug trade, in drug prevention and in therapy for drug addicts in the penitentiary system [Текст] / P. Moczydłowski // The Polish Journal of Criminology. – Гданьск, 2015. – С. 64-65]. Мурунку эки автордун айткандарына таянып, төмөнкү тыянактарга келүүгө болот. Эң оболу финансы каражаттарынын жетишсиздиги жана толуп кетүү шартында пенитенциардык системада баңги заттарга көз карандылыкты алдын алуунун жана дарылоонун натыйжалуулугу жөнүндө ой жүгүртүү кыйын. Демек, баңги затка көз карандылыктын алдын алуу жана дарылоо үчүн пробация институтун колдонуу зарылдыгы жогорулап, пенитенциардык тутумдагы жүктү жеңилдетет.

Кыргыз Республикасынын «Пробация жөнүндө» Мыйзамына ылайык пробация системасы деп пробациянын милдеттерин аткарууга жана максаттарына жетүүгө тартылган пробация органдарынын, мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, коомчулуктун жыйындысы түшүнүлөт [«Пробация жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы [Текст]: 24-февраль 2017-жылы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган, № 34].

Эгемендүүлүккө ээ болгондон бери Кыргызстанда бейөкмөт уюмдардын жардамы менен күчтүү жарандык коом калыптанды. БӨУ социалдык институт катары пробация системасынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Алар пробация кардарларына социалдык,

саламаттыкты сактоо, юридикалык жана башка кызматтарды көрсөтүшөт, пробация кардарларын кайра социалдаштыруу процессине активдүү катышышат.

Философия илимдеринин докторлору Бектанова А.К. жана Бугазов А.Х. «азыркы жарандык коом системасында алдыңкы орунду өкмөттүк эмес уюмдар (ӨЭУ), үчүнчү же жарандык деп аталган сектор ээлейт... ӨЭУнун ишмердигинин негизги багыттары болуп социалдык коргоо, калктын социалдык аялуу катмарына жардам берүү, укук коргоо, саламаттыкты сактоо, жарандык билим берүү саналат» [Бектанова, А. К. Гражданское общество в Кыргызстане: истоки и современность [Текст] / А. К. Бектанова, А. Х. Бугазов // Труды Института постсоветских и межрегиональных исследований. – М.: РГГУ, 2022. – С. 148–162.].

Социология илимдеринин доктору Н.А.Өмүралиев «Кыргызстандын пробация системасында баңгизат колдонуучуларга жардам көрсөтүүдө бейөкмөт уюмдар маанилүү жана баалуу ролду ойнойт. Алар баңги заттарына көз каранды адамдар менен иштөө жана калктын аялуу катмарына колдоо көрсөтүү боюнча терең билимге жана тажрыйбага ээ... Бейөкмөт уюмдар баңги заттын колдонуучулардын муктаждыктарын терең түшүнүшөт жана аларды ийгиликтүү калыбына келтирүү үчүн керектүү ресурстар жана колдоо менен камсыз кыла алышат. Буга психологиялык жардам, медициналык реабилитация, жумушка орношуу жана калыбына келтирүү жана социалдык адаптацияга көмөктөшүүчү башка аспектилер кирет» [Омуралиев, Н.А. Роль неправительственных организаций в оказании помощи наркопотребителям в системе пробации Кыргызстана [Текст] / Н. А. Омуралиев, Т. Эстебес уулу // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2023, – №8, – С. 165-168].

Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштыруу процессин изилдөө бул системанын натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн көңүл бурууну талап кылган бир катар өзөктүү аспектилерди аныктады. Баңги заттарды керектөөчүлөрдү ийгиликтүү кайра социалдаштыруу үчүн медициналык, психологиялык жана социалдык колдоону камтыган интегративдик мамиле керек. Натыйжалуу кайра социалдаштыруу ар кандай мамлекеттик жана мамлекеттик эмес уюмдардын тыгыз өз ара аракеттенүүсү менен мүмкүн болот. Кайра социалдаштыруунун маанилүү компоненти болуп кесиптик окутуу жана эмгекти калыбына келтирүү программалары саналат. Психологиялык колдоо жана жашоо образын өзгөртүүгө түрткү берүү иши кайра социалдашуу процессиндеги маанилүү факторлор болуп саналат. Пробация программаларына катышкан баңги заттарды керектөөчүлөрдү укуктук жана социалдык жактан коргоону камсыз кылуу стигманы жана басмырлоону азайтууга жардам берет, бул өз кезегинде коомго ийгиликтүү интеграцияланууга өбөлгө түзөт.

Философия илимдеринин доктору Э.С.Орозалиевдин пикири боюнча «кесиптик социалдык иш коомдогу жана жеке адамдын, үй-бүлөнүн жана жамааттын турмушундагы социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө багытталышы керек. Кесиптик ишмердиктин түрү катары социалдык иштин маңызы инсандын өзүндө камтылган мүмкүнчүлүктөрдү максималдуу актуалдаштырууда, адам акыр аягында башка бирөөнүн жардамысыз жасай алышы үчүн анын потенциалын ар тараптуу мобилизациялоодо көрүнөт» [Орозалиев, Э. С. Философия социальной работы: Учебное пособие [Текст] / Э. С. Орозалиев, Н. К. Мусаева. – Бишкек: Изд-во БГУ им. К. Карасаева, 2012, – 215 с.].

Жалпысынан Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү кайра социалдаштырууда туруктуу натыйжаларга жетишүү үчүн жогоруда аталган аспектилерди эске алуу жана бүтүн, дисциплиналар аралык мамилени колдонуу зарыл. Сунушталган чараларды киргизүү баңги заттарды керектөөчүлөрдүн коомго рецидивдерин азайтууга жана ийгиликтүү интеграциялоого өбөлгө түзөт, бул коомдук ден соолукту жана коопсуздукту жакшыртуу үчүн маанилүү милдет болуп саналат.

Биринчи бөлүмдүн «Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иш практикасына социологиялык теорияларды интеграциялоо» аттуу экинчи параграфында социологиялык теорияларды баңги заттарды керектөөчүлөр менен

социалдык иш практикасына интеграциялоо, анын ичинде пробация тутумуна киргизүү бул олуттуу социалдык көйгөйгө каршы күрөшүүнүн натыйжалуу ыкмаларын жана стратегияларын издөөдө маанилүү багыт болуп саналат. Бул баңгиликке көз карандылыктын негизги аспектилерин түшүнүүнү гана эмес, бул процесске таасир этүүчү социалдык-маданий, психологиялык жана структуралык факторлорду талдоону талап кылат.

Бул параграф пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иш практикасына ийгиликтүү интеграциялануучу үч негизги социологиялык теорияны карайт. Бул теорияларга стигма теориясы, социалдык байланыш теориясы жана калыбына келтирүү капиталы теориясы кирет. Бул теориялардын ар бири баңги заттарын колдонуучуларга реабилитациялоого жана дени сак жашоого кайтууга жардам берүүчү программаларды жана стратегияларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн баалуу куралдарды жана түшүнүктөрдү берет.

Стигматизация теориясы терс стереотиптер жана дискриминация баңги заттарын колдонуучуларга кандай таасир этерин жана аларга керектүү жардамды жана колдоону алууга жол бербесин изилдейт. Стигма теориясы баңги заттарды алдын алуу жаатында да чагылдырылат. Бул стигматизацияны бүтүндөй коом гана эмес, баңги затын колдонуучулардын өздөрү, алардын жакындары, медициналык кызматкерлер жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери да жаратышы мүмкүн [Романюк, Е. В. Проблема стигматизации лиц, страдающих зависимостью от потребления наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов [Текст] / Е. В. Романюк // Вестник Брестского университета. – Брест, 2018. – № 1. – С. 164-169.]. Бул топтор жарым-жартылай же толугу менен баңги затка көз карандылык жөнүндө стигматизациялоочу идеяларды түзүп, сактай алышат, бул өз кезегинде баңгиликке көз каранды адамдарда уят жана социалдык обочолонуу сезимдерин күчөтүшү мүмкүн. Натыйжада, стигма баңги затка көз карандылыкты ийгиликтүү алдын алууга тоскоол болуп, баңги затын колдонуунун кайталануу ыктымалдыгына таасирин тийгизиши мүмкүн. Бул баңгиликке каршы натыйжалуу күрөшүү үчүн стереотиптерди өзгөртүүгө жана стигманы жоюуга багытталган билим берүүнүн жана маалымдуулуктун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Америкалык социолог Ирвинг Гоффмандын стигматизация китебинде адамдардын стигматизациянын объектисине айланганы жана андан кийин өздөрүнө жана «нормалдуу» деп аталган стигматизацияланбаган адамдар менен болгон мамилеси талданат. Ал өз китебинде стигматизация коом адашкандар деп атаган инсандардын жашоосуна жана кабылдоосуна кандай таасир этээрин жана бул өз ара аракеттенүү алардын инсандыгын жана курчап турган дүйнө менен болгон мамилесин кантип калыптандыраарын талдайт [Goffman, E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity [Текст] / E. Goffman. – Simon and schuster, 2009].

Социалдык байланыш теориясы жеке натыйжалар алардын тармагынын курамы жана түзүмү тарабынан берилген мүмкүнчүлүктөр жана чектөөлөр менен аныкталат деп болжолдойт [‘It’s not 9 to 5 recovery’: the role of a recovery community in producing social bonds that support recovery [Текст] / [M. Anderson, A. M. Devlin, L. Pickering и др.]. Социалдык иштин жана баңги заттарды колдонуучулар менен иштөөнүн контекстинде, социалдык байланыш теориясы адамдын тармагы кандай ресурстарды жана колдоолорду бере алаарын жана бул байланыштарды калыбына келтирүү процессинде калыбына келтирүү жана колдоо үчүн кандайча колдонсо болорун түшүнүүгө жардам берет. Ал ошондой эле коомдук желедеги өзгөрүүлөр дары колдонуучулардын чечимдерине жана жүрүм-турумуна кандай таасир этиши мүмкүн экенин талдоого мүмкүндүк берет.

Жалпысынан социалдык капитал жана айрыкча социалдык байланыштар ден-соолуктун жана жыргалчылыктын маанилүү бөлүктөрү экендиги көптөн бери айтылып келген [Mericle, A. A. The role of social networks in recovery from alcohol and drug abuse [Текст] / A. A. Mericle // The American Journal of Drug and Alcohol Abuse. – 2014. – Т. 40. – № 3]. Чынында эле, социалдык капитал жана социалдык байланыш жеке адамдардын жана жалпы коомдордун ден-соолугунун жана жыргалчылыгынын маанилүү компоненттери болуп эсептелет. Социалдык капитал жеке адамдардын социалдык байланыштары жана өз ара мамилелери аркылуу алган

ресурстарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камтыйт. Социалдык байланыш, өз кезегинде, социалдык капиталды курууга жана чыңдоого каражат болуп саналат.

Азыркы учурда социалдык байланыш теориясы менен катар калыбына келтирүү капиталынын (ресурстарынын) теориясы жигердүү өнүгүүдө.

Калыбына келтирүү капиталынын теориясынын борбордук бөлүгү калыбына келтирүү ресурстарынын саны жана калыбына келтирүүгө тоскоолдуктар жана канааттандырылбаган муктаждыктар аз капиталдык ресурстарга жана тоскоолдуктар менен канааттандырылбаган муктаждыктарга салыштырмалуу калыбына келтирүүнүн жакшы натыйжаларына алып келет деген түшүнүк [Measuring recovery capital for people recovering from alcohol and drug addiction: a systematic review [Текст] / [A. Bunaciu, A. M. Bliuc, D. Best и др.]. // Addiction Research & Theory. – 2023].

Калыбына келтирүү капитал теориясынын бул принциби баңгиликтен жапа чеккендер үчүн колдоочу чөйрөнү түзүүнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт. Калыбына келтирүү капиталы каржылык ресурстар менен гана чектелбестигин түшүнүү маанилүү; ал ошондой эле социалдык колдоону, сапаттуу медициналык кызматтарга, билим алууга, турак жайга жана жумушка орношууну камтыйт.

Калыбына келтирүү ресурстарынын көбүрөөк саны баңгилердин медициналык дарылоого, реабилитациялык программаларга, психологиялык колдоого, билимге жана кесиптик реабилитацияга ээ болушун билдирет. Бул ресурстар олуттуу ийгиликтүү көз карандылыкты жоюу жана калыбына келтирүү мүмкүнчүлүгүн жакшырта алат.

Башка жагынан алганда, тоскоолдуктар жана канааттандырылбаган муктаждыктар калыбына келтирүү процессине чоң тоскоол болушу мүмкүн. Тоскоолдуктар стигманы, басмырлоону, керектүү медициналык кызматтарга жеткиликтүүлүктү чектөөнү же социалдык колдоо программаларына жеткиликтүүлүктү камтышы мүмкүн. Турак жай, жумушка орношуу жана коомдук колдоо сыяктуу канааттандырылбаган муктаждыктар стрессти жаратып, калыбына келүүгө тоскоол болушу мүмкүн.

Ошентип, калыбына келтирүү капиталынын теориясы тоскоолдуктарды жоюунун жана баңги заттарды коомго ийгиликтүү калыбына келтирүү жана кайра интеграциялоо мүмкүнчүлүгүн жогорулатуу үчүн бардык керектүү ресурстар менен камсыз кылуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт. Бул ыкма жеке адамдардын ден соолугуна жана жыргалчылыгына гана салым кошпостон, баңгиликке байланыштуу социалдык чыгымдарды да азайтышы мүмкүн.

Бул теорияларды социалдык кызматкерлердин ишине жана пробация тутумуна киргизүү баңгиликке каршы аракеттердин натыйжалуулугун кыйла жакшыртып, баңги заттарын колдонуучуларга дени сак жана толук кандуу жашоого кайтып келүүгө жардам берет.

Биринчи бөлүмдүн «**Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштөөнүн эл аралык тажрыйбасы**» аттуу үчүнчү параграфында бул жааттагы эл аралык тажрыйба алдыңкы методикаларды, ийгиликтүү практикаларды жана инновациялык ыкмаларды аныктоого мүмкүндүк берүүчү билимдин баалуу булагы болуп саналат, алар ар кайсы өлкөлөргө адаптацияланышы жана киргизилиши мүмкүн.

Өлкөнүн пробация системасы калыптануу стадиясында болгондуктан, Кыргызстан улуттук пробация системасын өнүктүрүү жана өркүндөтүү үчүн чет өлкөлөрдүн бай тажрыйбасын колдоно алат.

Пробация системалары дүйнөнүн ар кайсы өлкөлөрүндө ар кандай жолдор менен өнүккөн. Дүйнөнүн кээ бир өлкөлөрүндө пробация 19-кылымда мамлекеттик саясаттын бир бөлүгү болуп калды жана активдүү өнүгүүнү улантууда, ал эми башка өлкөлөрдө ал калыптануу жана өнүгүү стадиясында турат.

АКШда пробация биринчи жолу 19-кылымда салыштырмалуу анча-мынча кылмыштар үчүн соттолгон адамдарды реабилитациялоонун формалдуу эмес механизми катары пайда болгон. АКШда пробация системасын ишке ашыруу социалдык чөйрөдө жүздөгөн уюмдар жана структуралар тарабынан кээде федералдык же штаттык деңгээлде, кээде жазык сот

адилеттиги системасында жергиликтүү өз алдынча башкаруу деңгээлинде ишке ашырылат. Ошентип, АКШда пробация системасы бүткүл өлкө боюнча жүргүзүлөт. Бирок системанын жалпы максаты пробациянын кардарларына социалдык-укуктук жардам көрсөтүү аркылуу кайталанган укук бузуулардын алдын алуу болуп саналат [Firat, S. Treatment and Probation Practices in Combating Drug Addiction: Turkey, United States, Germany and Ireland Samples [Текст] / S. Firat, M. A. Erk // *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. – 2019. – Т. 11. – № 3, – С. 320].

Японияда кылмышкерлерди уюшкан реабилитациялоо 19-кылымдын аягынан бери байкалып келгени менен, азыркы система Экинчи дүйнөлүк согуштан кийин пайда болгон. 1949-жылдагы кылмышкерлерди реабилитациялоо Мыйзамы коомду коргоо, калктын жыргалчылыгына көмөктөшүү жана кылмышкерлерди кайра тарбиялоого көмөктөшүү үчүн заманбап реабилитация системасын киргизген. Өлкөдө баңгизатка көз карандылыкты дарылоо боюнча атайын окуу курстары өткөрүлүүдө. Курстарды адатта ушул жаатта адистешкен пробация кызматкерлери өткөрүшөт [Watson, A. Probation and volunteers in Japan [Текст] / A. Watson // *Advancing Corrections Journal*. – 2019. – Т. 7, – С. 50]. Мындан тышкары, акыркы жылдары социалдык көндүмдөргө окутуу жана баңги заттарды колдонууга каршы күрөшүү программалары иштелип чыкты. Дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнөн айырмаланып, Японияда пробация системасында ыктыярчылардын күчтүү тармагы бар – карапайым жарандар кесипкөй пробация кызматкерлери менен бирге ыктыярчы катары иштешет. 2017-жылы Японияда пробация кызматынын волонтер-кызматкерлеринин саны 48 миңге жакын адамды түзгөн [Глобальные тренды в тюремной системе 2020 [Текст]: Краткий обзор / Международная тюремная реформа и Таиландский институт юстиции, – С. 12-13]. Ошентип, Японияда ыктыярчылар пробациянын кардарларын кайра социалдаштырууда жана калыбына келтирүүдө чоң роль ойношот. Алардын салымдары жеке кардарлар үчүн гана эмес, бүтүндөй коом үчүн баалуу экендигин далилдейт. Японияда пробациянын кардарларын кайра социалдаштырууда жана калыбына келтирүүдө ыктыярчылардын ролу социалдык структураны чыңдоодо жана коомдун коопсуздугун камсыз кылууда жарандык катышуунун маанилүүлүгүн көрсөтүп турат.

Латвияда пробация системасынын өнүгүшү өлкө 1991-жылы көз карандысыздыкка ээ болгондон кийин болгон. «Пробация» термини 1998-жылдын 14-октябрындагы түзөтүүлөр менен жазаларды аткаруу жөнүндө кодексинде пайда болгон. Бул түзөтүүлөр пробация кызматын түзүүнү талап кылган, анын негизги максаты эркинен ажыратылган адамдарга жардам берүү болгон. Латвияда пробация кызматкерлери жогорку билимге ээ жана алардын көпчүлүгү социалдык иш, социалдык педагогика, педагогика, психология же укук жаатында билим алышкан. [Stivrina, S. Probation in Latvia: “For a Safer Society” [Текст] / S. Stivrina, D. Ziedina // *Irish Probation Journal*. – 2021. – Т. 18, – С. 164]. Латвиянын тажрыйбасы эл аралык кызматташтыктын жана пробация системасында социалдык ишти өнүктүрүү үчүн чет мамлекеттердин жардамынын маанилүүлүгүн баса белгилейт. Эл аралык кызматташтык өлкөдөгү пробация системасын жакшыртууга өбөлгө түзөт, аны натыйжалуу жана заманбап чакырыктарга ылайыкташтырат. Чет элдик өнөктөштөрдүн колдоосу жана тажрыйбасы улуттук пробация системасын байытат жана пробация кардарларын жакшыраак тейлөөгө жардам берет.

Пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштөөнүн эл аралык тажрыйбасын үйрөнүү баңги заттарга көз карандылыкка каршы күрөшүүнүн жана укук бузуучуларды кайра социалдаштыруунун улуттук стратегияларын өнүктүрүүдөгү өтө маанилүү кадам болуп саналат. Эл аралык тажрыйба баңги заттарын колдонуучуларга жекече мамиле жасоонун маанилүүлүгүн баса белгилейт. Ар бир кардардын конкреттүү муктаждыктарына жана мотивациясына багытталган жекече реабилитациялык программаларды иштеп чыгуу коомго ийгиликтүү кайра интеграциялоого өбөлгө түзөт.

Изилдөөнүн экинчи бөлүмү «Изилдөө методологиясы жана методдору» пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти изилдөөнүн алкагында изилдөө методологиясын иштеп чыгууну жана методологиялык мамилени аныктоону, жана маалыматтарды чогултуу инструменттеринин толук баяндамасын камтыйт.

Экинчи бөлүмдүн «Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти изилдөөнүн алкагында изилдөө методологиясын иштеп чыгуу» аттуу параграфында пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти изилдөө татаал изилдөө милдети болуп саналаары белгиленет. Бирок, сапаттык жана сандык методдордун интеграциясы изилдөө процессин байытып, көйгөйдү толук түшүнүп, маалыматтардын сапатын жакшырта алат.

Ар кандай социалдык кубулуштарга, анын ичинде баңгиликке мониторинг жүргүзүү статистикалык маалыматтарды изилдөөнү талап кылат [Невирко, Д. Д. Теоретико-методологические и правовые основы мониторинговых исследований социальных явлений: зарубежный и отечественный подходы к изучению наркоситуации [Текст] / Д. Д. Невирко, В. Е. Шинкевич, Т. В. Куприянич // Вестник Сибирского юридического института МВД России. – 2013. – №. 2 (13). – С. 131]. Статистика өзгөрмөлөрдүн ортосундагы байланышты көрсөтсө да, алар бул мамилелердин эмне үчүн жана кантип пайда болгонун адекваттуу баалоого же алардын ортосундагы ассоциациялар эмнени билдирерин түшүндүрүүгө мүмкүндүк бербейт [Целевые исследования по оценке: качественный подход к сбору данных. Глобальная программа по оценке масштабов злоупотребления наркотиками [Текст]: Методический модуль 6 / Управление ООН по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк, 2004, – С. 4].

Интервью методу – бул социологиялык илимдин дээрлик бардык мезгилинде эмпирикалык социологиялык изилдөөлөрдө активдүү колдонулушу менен тастыкталган баштапкы социологиялык маалыматты алуунун популярдуу каражаты. [Чеховский, И. В. Интервью как способ получения информации в качественной стратегии исследовательского поиска [Текст] И. В. Чеховский // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология 4 (2009): 20].

Заманбап постмодерндик социологияда маалымат чогултуу методдорунун көптүгү жана айкалыштыруу принциби триангуляция аталышын алган [Карандин, К. С. Особенности применения стратегии триангуляции в социологических исследованиях [Текст] К. С. Карандин // Экономика. Социология. Право. – 2016. – №4 (4). – С. 48]. Триангуляция, бир гана маалымат булагы менен мүмкүн болгонго караганда, изилденип жаткан кубулуштун чыныгы сүрөтүн алууга мүмкүндүк берет [Целевые исследования по оценке: качественный подход к сбору данных. Глобальная программа по оценке масштабов злоупотребления наркотиками [Текст]: Методический модуль 6 / Управление ООН по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк, 2004, – С. 9]. ДССУ белгилегендей: «Бир гана изилдөө ыкмасын колдонуу изилденип жаткан теманы өтө чектелген кабыл алууга жана түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Мындай бир гана ыкмага таянуу кээде туура эмес, ал тургай бир тараптуу түшүнүк бериши мүмкүн» [SEXRAR guide: the rapid assessment and response guide on psychoactive substance use and sexual risk behaviour [Текст] / World Health Organization, 2002].

Кыргыз Республикасынын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин ролун изилдөө үчүн баңги заттардын проблемасынын жана аларды колдонуунун бир катар аспектиери боюнча экинчи маалыматтар изилденген. Кошумча маалыматтар кандидаттык диссертациянын алкагында конкреттүү изилдөө багыттарын алууга жардам берди. Изилдөө пландаштыруу этабында экинчи даражадагы маалыматтарды колдонуу жергиликтүү кырдаалды жакшыраак түшүнүү жана учурдагы маалыматтардагы боштуктарды аныктоо дегенди билдирет. Экинчи маалымат булактарынан алынган маалымат кандидаттык диссертациянын максаттарына ылайык маалыматтарды алуу үчүн бааланышы жана сүрөттөлүшү керек болчу.

Бул параграфта изилдөөнүн талаптарына жана өзгөчөлүктөрүнө кылдат талдоо жүргүзүлүп, эң ылайыктуу методологиялык инструменттерди бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Тандалган ыкма пробация жана баңги заттарды колдонуучулар менен өз ара аракеттенүү контекстинде социалдык ишти терең жана ар тараптуу изилдөөгө багытталган.

Экинчи бөлүмдүн «**Методологиялык мамилени аныктоо жана маалыматтарды чогултуу инструменттерин деталдуу карап чыгуу**» аттуу экинчи параграфында методикалык ыкма жана маалыматтарды чогултуу үчүн инструменттерди тандоо сапаттуу

изилдөөнү камсыз кылууда, өзгөчө пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык ишти изилдөөдө негизги ролду ойнойт деп айтылат. Методологияны жана эффективдүү инструменттерди мазмундуу тандоо пробация системасынын алкагында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин динамикасын терең түшүнүүгө негиз болот, ошондой эле ийгиликтүү колдоо жана кайра социалдаштыруу стратегияларын түзүүчү факторлорду аныктоого мүмкүндүк берет.

Диссертациянын изилдөө **объектиси** болуп Кыргыз Республикасынын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштөө системасы саналат. Кыргыз Республикасынын пробация системасынын контекстинде баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрү изилдөөнүн **предмети** болуп саналат.

Изилдөөнүн алкагында социология боюнча кандидаттык диссертацияны даярдоо үчүн Кыргызстандагы пробация департаментинин кызматкерлери, бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү жана пробациянын кардарлары менен маектешүү уюштурулуп, өткөрүлдү. Бул сүйлөшүүлөрдүн максаты баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иш ушул системанын алкагында кандайча ишке ашырылып жаткандыгы жөнүндө кошумча жана терең маалыматтарды алуу болуп саналат. Жалпысынан интервьюга 25 адам катышты (1-таблицаны караңыз).

Таблица 1 – Маектешүүнүн катышуучулары

Катышуучулардын категориясы	Саны
БӨУ өкүлдөрү	4
Пробация кардарлары	4
Пробация департаментинин психологдору	3
Райондук пробация органдарынын башчылары	2
Райондук пробация органдарынын социалдык маселелер боюнча адистери	12
Жалпы	25

Интервью пробация кызматкерлеринин жана пробациядагы кардарлар менен иштеген психологдордун эксперттик пикирлерин алууга багытталган. Суроолор ар кандай аспектилерди камтыйт, анын ичинде интервью алуучулардын билимин жана иш тажрыйбасын, пробациядагы алардын ролун жана милдеттерин, ошондой эле баңги заттарын колдонуучулар үчүн социалдык иштин жана психологиялык колдоонун маанисин баалоо.

Интервьюда социалдык ишке болгон мамилелер, баңги заттарды колдонуучулар менен иштөөдө колдонулган программалар жана иш-чаралар, ошондой эле бул чаралардын натыйжалуулугун баалоо жөнүндө суроолор камтылган. Пробация кызматкерлерине берилген категориядагы адамдар менен иштөө үчүн берилген ресурстар, даярдык жана колдоо дагы талкуунун чордону болуп саналат.

Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин натыйжалуулугун талдоо максатын көздөгөн изилдөөнүн алкагында бул системанын кардарларын анкеталоо жүзөгө ашырылат. Анкетага пробациянын 62 кардары катышкан. Анкета кардарлардын пробация системасы менен өз ара аракеттенүүсүнүн ар кандай аспектилерин, анын ичинде жеке маалыматтарды, Социалдык чөйрөнүн мүнөздөмөлөрүн, пробация кызматкерлери менен иштөө тажрыйбасын, көрсөтүлгөн кызматтарды баалоону, ошондой эле кардарлардын күтүүлөрүн жана муктаждыктарын эске алуу менен иштелип чыккан.

Анкетада респонденттин жынысы жана жашы, билими, жашаган жери жана пробациянын көзөмөлүндөгү тажрыйбасы тууралуу суроолор камтылган. Ал ошондой эле пробация кызматкерлеринин урмат-сыйына жана көңүл буруусуна, үй-бүлөдө жана коомдо социалдык колдоонун болушуна жана көрсөтүлгөн кызматтарга канааттанууга тиешелүү маселелерди камтыйт.

Кандидаттык диссертацияны жазуунун алкагында Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн изилдөө максатында экинчи даражадагы маалыматтарга талдоо жүргүзүлдү. Экинчи

маалыматтарды изилдөө пробациянын контекстинде калктын берилген категориясы менен социалдык иштин учурдагы абалын баалоо үчүн зарыл болгон маалыматты алуу процессиндеги негизги этап болуп калды.

Экинчи маалыматтар өзүнө өкмөттүк органдардын отчеттору, статистикалык маалыматтар, илимий изилдөөлөр, ӨЭУлардын документтери жана Кыргызстандагы социалдык иштер жана пробация менен байланышкан башка басылмалар сыяктуу ар түрдүү булактарды камтыйт. Бул маалыматтарды талдоо пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар туш болгон негизги тенденцияларды, өзгөчөлүктөрдү жана көйгөйлөрдү аныктоого мүмкүндүк берди.

Маалыматтарды чогултуу инструменттерин деталдуу карап чыгуу интервью, анкета, документтерди талдоо жана башкалар сыяктуу ар кандай ыкмаларды карап чыгууну камтыйт. Кылдат талдоонун негизинде, мүмкүн болушунча толук жана өкүлчүлүктүү маалыматты алууга көмөктөшүүчү оптималдуу инструменттер топтому тандалды.

Корутундуда тандалган методологиялык ыкма жана маалыматтарды чогултуу инструменттери этикалык аспектилерди жана купуялуулукту камтыган изилдөө практикасынын жогорку стандарттарына жооп берерин баса белгилөө да маанилүү.

Диссертациянын үчүнчү бөлүмү **«Өздүк изилдөөлөрдүн натыйжалары»** Кыргызстандагы баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин ченемдик-укуктук негиздерин талдоо, Кыргызстандын пробация системасындагы баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин кызмат көрсөтүүлөрүн талдоо жана Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөргө жардам көрсөтүүдө өкмөттүк эмес уюмдардын ролу каралат.

Үчүнчү бөлүмдүн **«Кыргызстанда баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин ченемдик укуктук негиздерин талдоо»** аттуу биринчи параграфында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иш жүргүзүлүп жаткан укуктук алкактарды аныктаган ченемдик-укуктук база маанилүү роль ойной тургандыгы белгиленген.

Кыргызстанда социалдык ишти укуктук жөнгө салуунун негиздери өлкөнүн Конституциясында белгиленген. Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык өлкө социалдык мамлекет болуп саналат [Кыргыз Республикасынын Конституциясы 5-май, 2021-жыл [Текст]: 11-апрель, 2021-жылы Референдум (жалпы элдик добуш берүү) менен кабыл алынган]. Мындан улам Кыргызстан социалдык кызматтардын жана медициналык тейлөөнүн системасын өнүктүрөт. Кыргызстанда психоактивдүү заттарды колдонгондор социалдык жактан тейленүүгө укуктуу [Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, 19-декабрь, 2001-ж., №111]. Ошол эле учурда социалдык кызматтардын натыйжалуу иштеши үчүн социалдык иштер, баңги каражаттары жаатындагы мыйзамдарды өнүктүрүү жана өркүндөтүү, ошондой эле баңги заттарды колдонуучулар менен иштеген уюмдардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнү жакшыртуу зарыл.

Калкты социалдык жактан тейлөө чөйрөсүндө укуктук жөнгө салуунун негиздерин «Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы белгилейт. Бул Мыйзамга ылайык Кыргызстанда социалдык-укуктук кызматтарды көрсөтүү, материалдык жардам көрсөтүү, ошондой эле жарандарды социалдык адаптациялоо жана реабилитациялоо социалдык кызматтар тарабынан ишке ашырылат. [Кыргыз Республикасындагы калкты социалдык жактан тейлөөнүн негиздери жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, 19-декабрь, 2001-ж., №111]. Кыргызстанда социалдык тейлөөнү социалдык кызматтардын мамлекеттик системасы гана эмес, өкмөттүк эмес уюмдар, коммерциялык эмес уюмдар, коомдук бирикмелер ж.б.у.с. жүзөгө ашырат. Башкача айтканда, өлкөдө социалдык тейлөө социалдык кызматтардын мамлекеттик тутуму менен гана чектелбейт.

Белгилей кетсек, Кыргызстанда психоактивдүү заттарды жүгүртүүнү контролдоо менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү ыкмалары эл аралык укуктун ченемдеринин негизинде ишке ашырылууда. БУУнун мүчөсү болуу менен Кыргызстан БУУнун Башкы

Ассамблеясы жарыялаган принциптерди жана стандарттарды иш жүзүндө ишке ашырууда. Мисалы, Токио эрежелери [Камактан тышкары чаралар боюнча БУУнун минималдуу стандарттык эрежелери. Башкы Ассамблеянын 45/110 резолюциясы, 14-декабрь, 1990-жылы кабыл алынган] жана Нельсон Манделанын эрежелери [Камактагыларга карата БУУнун минималдуу стандарттык эрежелери. Башкы Ассамблеянын 70/175 резолюциясы менен кабыл алынган, 17-декабрь, 2015-жыл].

Токионун эрежелери кылмышкерлер үчүн минималдуу кепилдиктерди камтыйт, аларга түрмөгө отургузуунун альтернативалары колдонулат. Токио эрежелерине ылайык, укук бузуучуларга зарылдыгына жараша психологиялык, социалдык жана материалдык жардам көрсөтүлүшү керек. Ошондой эле аларга шарттар жана мүмкүнчүлүктөр берилиши керек, биринчиден, коом менен байланышты чыңдоо үчүн, экинчиден, алардын коомдогу кадимки жашоого кайтып келишин жеңилдетүү үчүн. Ошентип, Кыргызстанда Токио эрежелерин сактоо кылмыш жазасынын альтернативдүү чараларын өнүктүрүүдө жана укук бузуучуларды социалдык реабилитациялоодо зарыл кадам болуп саналат.

Нельсон Манделанын эрежелерине ылайык, түрмө тутумундагы саламаттыкты сактоо кызматы мамлекеттик саламаттыкты сактоо органдары менен тыгыз кызматташтыкта уюштурулушу керек. Ошол эле учурда жугуштуу оорулар жана баңгилик менен ооруган камактагыларды дарылоонун жана аларга кам көрүүнүн үзгүлтүксүздүгүн камсыз кылуу зарыл. Башкача айтканда, камалганда дагы, бошотулганда дагы дарылоо улантылышы керек.

Баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин ченемдик-укуктук негиздери Кыргызстанда бул көйгөйдү чечүү үчүн зарыл базаны түзөт. Бул ченемдик укуктук актылардын негизинде баңги заттарды керектөөчүлөргө гумандуу мамиле кылуу жана алардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо жатат. Жогоруда аталган ченемдик-укуктук актыларды ишке ашырууда орун алган кемчиликтерге жана көйгөйлөргө карабастан, Кыргызстанда баңги заттарга көз каранды адамдарды социалдык жактан калыбына келтирүү, кайра социалдаштыруу жана коомго адаптациялоо боюнча ийгиликтүү иштер жүрүп жатат деп айтууга болот. Бирок, ченемдик-укуктук базаны өркүндөтүү боюнча жүргүзүлүп жаткан иштер менен катар баңги заттарга көз карандылык көйгөйлөрү жана баңги заттарды колдонуучуларга карата терс мамилени өзгөртүү жөнүндө коомчулуктун, мамлекеттик органдардын маалымдуулугун жогорулатуу боюнча иш-чараларды жүргүзүү зарыл. Баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иш чөйрөсүндө адистердин квалификациясын жогорулатуу үчүн шарттарды түзүү, реабилитациялоо борборлорунун тармагын өнүктүрүү жана баңги заттарды керектөөчүлөрдүн сапаттуу медициналык-социалдык жардамга жетүүсүн камсыз кылуу да маанилүү.

Үчүнчү бөлүмдүн **«Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин кызмат көрсөтүүлөрүн талдоо»** аттуу экинчи параграфында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштин системасы пробация контекстинде коомдо ден соолукту жана социалдык туруктуулукту калыптандырууда жана колдоодо маанилүү роль ойной тургандыгы талданат.

Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык ишти изилдөөнүн алкагында пробациянын кардарларынын арасында анкеталоо жүргүзүлгөн. Анкетага пробациянын 62 кардары катышкан.

Изилдөөнүн катышуучуларынын арасында 51 кардар же кардарлардын 82%ы эркектер жана 11 кардар же кардарлардын 18%ы аялдар, бул өлкөнүн пробация системасында эркектердин үстөмдүгүн көрсөтүп турат.

Пробация кардарларынын жашын талдоо төмөнкү натыйжаларды көрсөттү. Анкета 18 жаштан 68 жашка чейинки кардарларды камтыган жана изилдөөнүн катышуучуларынын орточо жашы 33,8 болгон. Сурамжылоого катышкандардын медиандык жашы 33 жашты түздү. Бул респонденттердин болжол менен 50%ы 33 жашка чейинкилер, ал эми экинчи жарымы 33 жаштан жогору экенин көрсөтүп турат. Анализ көрсөткөндөй, пробация кардарларынын орточо жашы жана медианасы дээрлик бирдей. Бул курактардын симметриялуу бөлүштүрүлүшүн билдирет. Ошондой эле, кардарлардын орто жашынын жана

медианалык жашынын жакын көрсөткүчтөрү үлгүдө кескин курактык эмиссиянын жоктугун көрсөтөт. Башкача айтканда, тандоодо өтө жаш же өтө улгайган кардарлар басымдуулук кылбайт.

Талдоо ошондой эле респонденттердин басымдуу бөлүгү (болжол менен 50%) 26 жаштан 37 жашка чейин, пробация кардарларынын төрттөн бири 26 жашка чейинкилер жана 37 жаштан ашкан кардарлардын төрттөн бири экенин көрсөттү. 26, 33 жана 34 жаш категориялары пробациянын кардарларынын эң көп саны менен көрсөтүлгөн – ар бири 5 адам. Андан тышкары, 8 адам (13%) 18 жаштан 21 жашка чейин катышат. Ошентип, пробация кардарларынын жашын талдоо көрсөткөндөй, пробация кардарлары негизинен эмгекке жарамдуу курактагы адамдар. Бул пробациянын кардарларына социалдык-укуктук жардам көрсөтүү программаларын иштеп чыгууда эске алуу маанилүү (2-таблицаны караңыз).

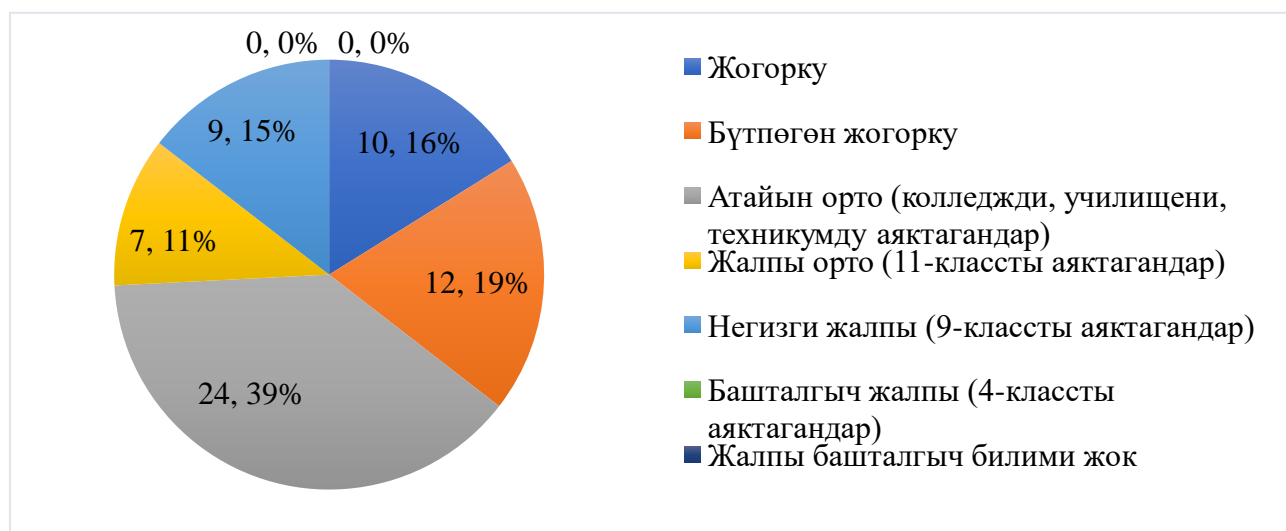
Таблица 2 – Маектешүүнүн катышуучуларын бөлүштүрүү

Категориясы	Саны/Пайызы
Эркектер	51 (82%)
Аялдар	11 (18%)
Минималдуу жаш, жыл	18
Максималдуу жаш, жыл	68
Орточо жаш, жыл	33,8
Медианалык жаш	33
18 жаштан 21 жашка чейинки кардарлар	8 (13%)
26 жаштан 37 жашка чейинки кардарлар	31 (50%)

Изилдөөгө катышкан пробация кардарлары ар кандай билим деңгээлине ээ. Кардарлардын көпчүлүгү – кардарлардын 39%ы же 24 кардар атайын орто билимге ээ (колледжди, окуу жайды, техникумду бүтүргөн). Бүтпөгөн жогорку билимге 19% кардарлар (12 кардар), жогорку билимге 16% кардарлар (10 кардар), негизги жалпы билимге (9-классты аяктагандар) 15% кардарлар (9 кардар) жана орто жалпы билимге (11-классты аяктагандар) ээ 11% кардарлар же 7 кардар. Изилдөөгө катышкан пробация кардарларынын арасында жалпы башталгыч билими бар (4-классты аяктаган) жана жалпы башталгыч билими жок кардарлар болгон эмес (1-сүрөттү караңыз).

Сүрөт 1. Пробациянын кардарларын билим деңгээли боюнча бөлүштүрүү

Пробация кардарларынын билим деңгээлин изилдөө социалдык иштин негизги бөлүгү

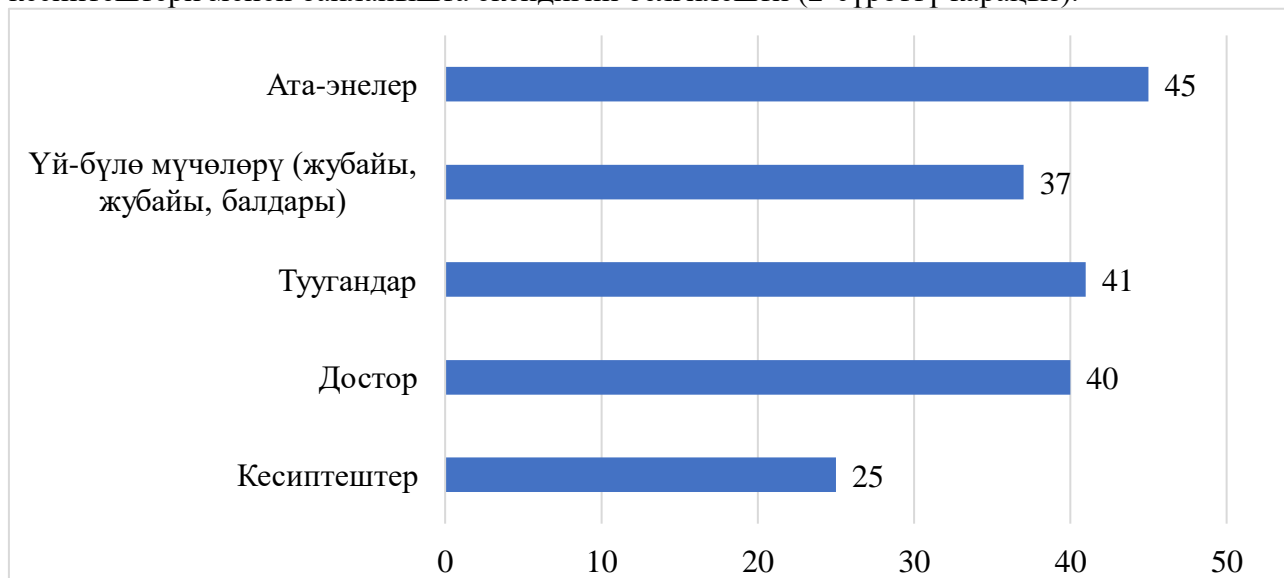

болуп саналат. Билим деңгээли пробация кардарларынын жүрүм-турумуна таасир этерин эске алуу маанилүү. Ал ошондой эле пробация кардарларынын кайра социалдашууга болгон тенденциясын жана коомго аралашуу жөндөмүн аныктайт. Социалдык ишти уюштурууда билим деңгээли төмөн кардарлар жумушка орношууда жана социалдык адаптацияда кыйынчылыктарга туш болушарын эске алуу керек. Ал эми жогорку же атайын орто билимге ээ болгон кардарлар кайра социалдаштырууга көбүрөөк түрткү алышат. Ошентип, билим

деңгээли төмөн болгон пробация кардарлары үчүн билим берүү программаларын иштеп чыгуу кайталанган укук бузуулардын алдын алат жана пробация кардарларынын социалдык адаптациясын жакшыртат.

Изилдөөгө катышкан пробация кардарлары ата-энелери, үй-бүлө мүчөлөрү (жубайы, жубайы, балдары), туугандары, достору жана кесиптештери менен байланышта болушат. 45 кардар же кардарлардын 72,6% туугандары менен, 37 кардар (59,7%) үй-бүлө мүчөлөрү менен, 41 кардар (66,1%) туугандары менен, 40 кардар (64,5%) достору менен жана 25 кардар (40,3%) кесиптештери менен байланышта экендигин белгилешти (2-сүрөттү караңыз).

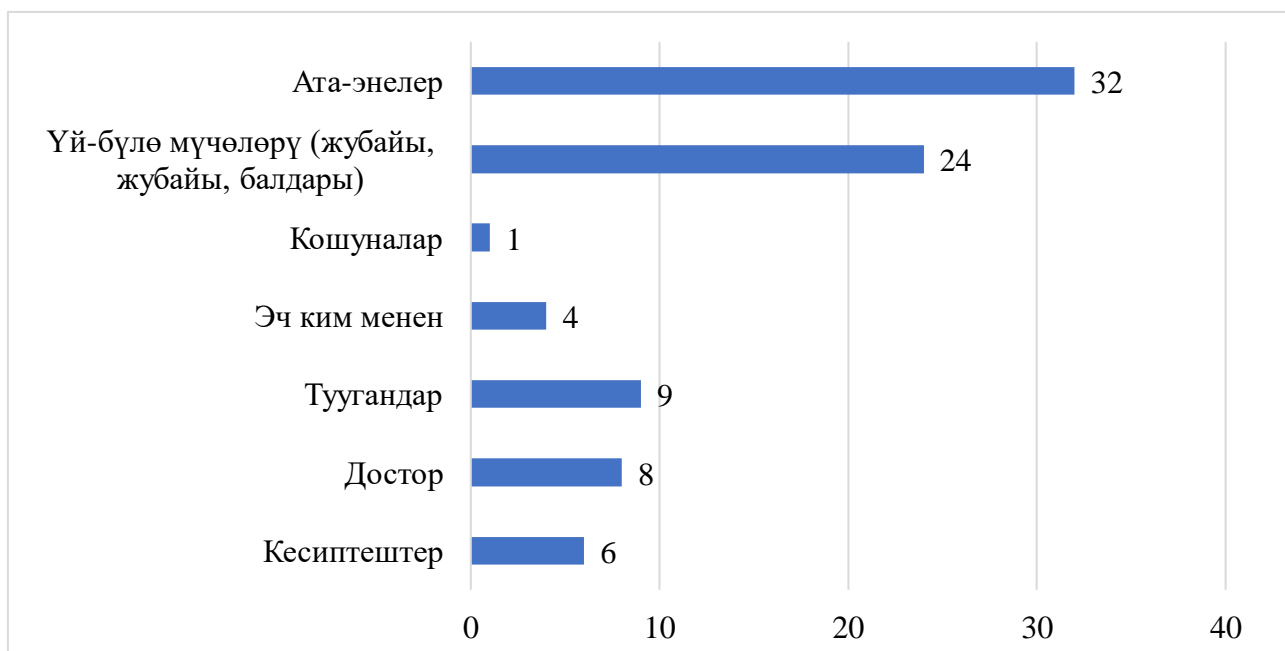
Сүрөт 2. Социалдык байланыштар боюнча пробациянын кардарларын бөлүштүрүү

Пробация системасынын натыйжалуулугун тереңирээк түшүнүү үчүн жооп берген кардарлардын жашоосунун ар кандай чөйрөлөрүнө тийгизген таасирин талдоо жүргүзүлдү. Натыйжалар колдоонун негизги багыттарын аныктоого жана пробациянын кардарлардын жашоо сапатын жакшыртууга кошкон салымын баалоого мүмкүндүк берет. Пробация кызматы колдоо көрсөткөн жашоо чөйрөлөрүнө жоопторду талдоо кызматтын ар кандай муктаждыктары жана кардарлардын жашоосуна тийгизген таасири жөнүндө баалуу маалыматтарды берет. Пробация кызматы көп тараптуу колдоо көрсөтөт, анын ичинде юридикалык жардам, жумушка орношуу, психологиялык жардам жана документтерди калыбына келтирүү, бул кардарларды реабилитациялоого жана алардын коомго ийгиликтүү интеграцияланышына өбөлгө түзөт (3-сүрөттү караңыз).

Сүрөт 3. Пробация жардам берген кардарлардын жашоо чөйрөлөрү

Пробация кызматы ким менен иштешет деген суроого жоопторду талдоо бир нече маанилүү аспектилерди баса белгилейт. Көпчүлүк кардарлар пробация кызматынын ата-энелер жана үй-бүлө мүчөлөрү менен болгон мамилесин белгилешет. Бул соттолгондорду реабилитациялоо процессинде үй-бүлөлүк мамилелердин ишинин маанилүүлүгүн көрсөтүп турат. Туруктуу жана колдоочу чөйрөнү түзүү үчүн үй-бүлөлөргө колдоо көрсөтүү жана окутуу маанилүү. Айрым кардарлар жоопторунда достору менен кесиптештерин бөлүп көрсөтүшөт. "Эч ким менен" деген жооптордун болушу айрым кардарлардын социалдык обочолонушун көрсөтүшү мүмкүн. Кошуналардын сөзү соттолгондорду коомго интеграциялоонун маанилүүлүгүн көрсөтүп турат. Кошуналар менен иштөө жергиликтүү коомчулукта соттолгондорду жакшыраак кабыл алууга жана стигманы азайтууга жардам берет (4-сүрөттү караңыз).

Сүрөт 4. Пробация кардарларынын чөйрөсү менен пробация иши

Ар бир кардар менен өз ара аракеттенүүнүн алкагында алардын уникалдуу инсандыгын жана конкреттүү муктаждыктарын эске алууга багытталган жеке иш жүргүзүлөт. Кардарды тереңирээк түшүнүү максатында анын жеке өзгөчөлүктөрүн талдоо жана изилдөө жүргүзүлөт. Алынган маалымат корутундуну түзүү үчүн негиз болуп саналат, анда көңүл бурууну жана оңдоону талап кылган негизги аспектилер аныкталат. Бул жекелештирилген мамиле иштин так багытын аныктоого жана пробациянын иш-аракеттеринин алкагында кардарды жекече колдоо контекстинде коюлган максаттарга жетүү үчүн аракеттерди натыйжалуу багыттоого мүмкүндүк берет.

Кардар пробацияга түшкөн учурдан тартып комплекстүү изилдөөлөр жүргүзүлөт. Пробация кызматкерлери кардардын ишин талдап, баа берип, психологиялык портрет түзө турган маек курушат. Структураланган ыкма ошондой эле кардардын жашаган жерин, билимин, жумушка орношуусун, социалдык абалын жана жеке документтерин изилдөөнү камтыйт.

Көрсөтүлгөн кызматтарды кылдат талдоонун натыйжасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иш системасы пробация контекстинде аларды социалдык реабилитациялоо процессинде маанилүү роль ойной тургандыгы айкын болду. Талдоо көрсөткөндөй, социалдык иш программаларынын натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн белгилүү бир потенциал бар. Белгиленген күчтүү жактар мыкты тажрыйбаларды иштеп чыгуу үчүн негиз боло алат, ал эми аныкталган алсыз жактар кызматты оптималдаштыруу жана өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн негиз боло алат.

Үчүнчү бөлүмдүн **«Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөргө жардам көрсөтүүдө бейөкмөт уюмдардын ролу»** аттуу үчүнчү параграфында бейөкмөт уюмдар Кыргызстандын пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөргө жардам көрсөтүүдө маанилүү жана баалуу роль ойнойт деп негизделген. Алар баңгизатка көз каранды адамдар менен иштөө жана калктын аялуу катмарына колдоо көрсөтүү боюнча терең билимге жана тажрыйбага ээ. БӨУнун пробация тутумундагы ролу кеңеш берүүдөн баштап жана социалдык реабилитация менен аяктаган ар кандай иш-чараларды камтыйт.

Пробация системасынын максаттарына жетүүнүн жана милдеттерин аткаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу максатында БӨУ пробация системасынын кардарларынын жүрүм-турумун реабилитациялоо жана оңдоо процесстерине тартылат. БӨУнун пробацияга катышуусу көптөгөн багыттар боюнча жүргүзүлөт. Биринчиден, пробация органдарына пробация системасынын кардарларынын арасында тарбиялык иш-чараларды өткөрүүгө көмөк көрсөтүү. Экинчиден, консультациялык юридикалык жардам көрсөтүү. Үчүнчүдөн, пробация системасынын кардарларына социалдык чөйрөгө ыңгайлашууга, үй-бүлөлүк, туугандык жана башка социалдык маанилүү байланыштарды калыбына келтирүүгө жардам берүү. Төртүнчүдөн, реабилитациялык борборлорду уюштуруу жана аларда пробация системасынын кардарларын жайгаштыруу. Бешинчиден, кайрымдуулук жардам көрсөтүү [«Пробация жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамы [Текст]: 24-февраль 2017-жылы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши тарабынан кабыл алынган, № 34].

Ошентип, БЭУлардын пробация системасына катышуусу мамлекеттик органдардын жана адистердин аракеттерин толуктап, кардарларды натыйжалуу реабилитациялоого жана кайра интеграциялоого, ошондой эле кылмыштардын кайталануу тобокелдигин азайтууга өбөлгө түзөт. Мындан тышкары, мамлекет менен БЭУнун биргелешкен таасири пробация системасынын максаттарын толук аткарууга жана коомдун коопсуздугун камсыз кылууга өбөлгө түзөт.

БӨУ өкүлдөрү баңги заттарды керектөөчүлөргө социалдык иш кызматтарын көрсөтүүдө БӨУнун ролун жогору баалашат. Мындан тышкары, алардын кызматтары мамлекеттик кызматтарга караганда алда канча сапаттуу экенин баса белгилешет.

Биринчиден, мамлекеттик мекемелерде, анын ичинде пробацияда, кызматкерлердин кардарларга керектүү убакытты бөлүүсүн кыйындаткан тыгындр көп. Өз кезегинде БЭУда муктаж болгондорду социалдык коштоо методикасы жана коштоо этаптары иштелип чыккан.

Экинчиден, бейөкмөт уюмдарда мурда эркинен ажыратуу жайларында болуу тажрыйбасы болгон жана баңги заттарды колдонгон бирдей адамдар бар. Алар кардарларга стигма, басмырлоосуз мамиле кылышат. Көпчүлүк учурларда, бирдей адамдардын колдоосу кесипкөй психологдун жардамына караганда алда канча чоң жана маанилүү.

Үчүнчүдөн, бейөкмөт уюмдар кардарларга стигма жана басмырлоосуз кызмат көрсөтүшөт. Бейөкмөт уюмдардын адистери окутулган, алар кардарлар менен кандай мамиле кылууну, эмне кылууну жана көйгөй жаралганда кандай мамиле кылууну билишет. Мамлекеттик мекемелерде кардарлар стигма жана басмырлоодон улам кайрылууну каалашпайт же кайрылышпайт. Мамлекеттик органдардагы көптөгөн кызматкерлер стигма жана басмырлоо жөнүндө минималдуу маалыматка ээ. Бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү белгилешкендей, айрым кардарлар стигма жана басмырлоодон улам паспорт алуу үчүн кайрылгысы келбейт. Көбүнчө эркиндигинен ажыратуу жайларынан чыккан кардарлар паспортун жоготот.

Төртүнчүдөн, бейөкмөт уюмдар психологдордун, психотерапевттердин, наркологдордун сапаттуу кызматтарын уюштуруу үчүн керектүү ресурстарга ээ. Өлкөдө бейөкмөт уюмдар көп болгондуктан, алар бири-бирин толуктап турушу мүмкүн, алар ар кандай ассоциацияларда, өнөктөштүк тармактарда турушат. Жалпысынан бардык БӨУлардын чоң ресурстары бар.

Пробация системасына активдүү катышкан бейөкмөт уюмдардын бири – «AFEW Kyrgyzstan» коомдук фонду. Бул уюм баңги заттарды керектөөчүлөргө жардам көрсөтүү жаатында бай тажрыйбага жана экспертизага ээ жана баңги заттарды керектөөчүлөрдү колдоо жана калыбына келтирүү программаларын түзүүгө жана ишке ашырууга активдүү катышат, ошондой эле алардын, алардын үй-бүлөлөрүнүн жана бүтүндөй коомдун ортосундагы байланышты чыңдоого көмөктөшөт.

Азыркы учурда пробация институту кардарларды ийгиликтүү реабилитациялоо үчүн «Ранар» реабилитациялык борбору менен кызматташат. «Ранар» Кыргызстанда баңги затын сайган адамдар түзгөн жана башкарган алгачкы уюм. 1999-жылы расмий эмес топ катары башталып, 2004-жылы расмий уюм катары катталган. «Ранар» баңги затын колдонгондордун, ошондой эле мурунку камактагылардын жашоо сапатын жакшыртуу үчүн жигердүү иштеп, алардын эң актуалдуу көйгөйлөрүн чечүүгө жардам берет. Уюм ар кандай кызматтарды көрсөтөт, анын ичинде тамак-аш жана турак-жай менен камсыз кылуу, психологиялык колдоо көрсөтүү, АИВге тестирилөө жана дарылоо программаларына жиберүү, укуктук колдоо көрсөтүү жана шприцтерди алмаштыруу боюнча кызматтарды көрсөтүү.

Пробация департаменти менен Активдүү кызматташкан дагы бир уюм – 1998-жылдан бери иштеп келе жаткан жана социалдык кызматкерлери бар «Спектр социалдык укуктук борбору» коомдук бирикмеси. Бирикменин иши эркиндигинен ажыратуу жайларынан чыккан адамдарды кайра социалдаштыруу болуп саналат, алардын арасында баңгизатка көз каранды адамдар да бар. «Спектр» тренингдерди өткөрөт, кардарлар үчүн жаратылышка сапарларды уюштурат, ошондой эле кардарлардын социалдык байланыштарын калыбына келтирүү боюнча иштейт.

Ошентип, бейөкмөт уюмдар Кыргызстандын пробациясында баңги заттарды керектөөчүлөргө жардам берүү системасынын маанилүү компоненти болуп саналат. Алардын салымы реабилитациялык программалардын жалпы натыйжалуулугун кыйла жогорулатат, рецидивдердин деңгээлин төмөндөтөт жана баңги заттарды керектөөчүлөрдүн коомго интеграцияланышын жакшыртат. Алардын ролун андан ары өнүктүрүү жана бекемдөө үчүн мамлекет, эл аралык уюмдар жана жалпы эле коом тарабынан колдоо керек.

ЖЫЙЫНТЫК

Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөрдү ресоциалдаштыруу баңги заттары менен проблемалары бар жана пробацияда турган адамдарга жардам берүүгө жана колдоого багытталган социалдык иштин өзгөчө багыты болуп саналат. Ал адилеттүүлүк,

тендик, адамдын кадыр-баркы жана реабилитация принциптерине негизделген. Пробация тутумундагы баңги заттарга көз каранды адамдар менен социалдык иштин маңызы ушул аялуу категориядагы адамдарга социалдык реабилитациялоо жана кайра социалдаштыруу процессинде жардам жана колдоо көрсөтүү болуп саналат. Социалдык кызматкерлер баңгилер менен кызматташат жана аларга көз карандылыкты жеңүүгө, социалдык көйгөйлөрдү чечүүгө, өзүн-өзү башкаруу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө жана социалдык жактан пайдалуу байланыштарды калыбына келтирүүгө жардам беришет. Пробация түрмөнүн ордун алмаштыруучу альтернативдүү чара болуп саналат. Ал кылмыш жасаган адамга эркиндигинен толук ажыратпастан, өзүн оңдоого жана калыбына келтирүүгө мүмкүнчүлүк берет. Пробациянын негизги максаты-кылмышкерлерди реабилитациялоо жана социалдаштыруу, кылмыштардын кайталанышын азайтуу жана коомдун коопсуздугун камсыз кылуу. Кылмышкерди түрмөгө отургузуунун ордуна, пробация системасы соттолгон адамды коомго калыбына келтирүүгө жана реинтеграциялоого багытталган жекече чараларды сунуш кылат.

Социологиялык теорияларды баңги заттарды колдонгондор менен пробация тутумундагы социалдык кызматкерлердин ишине интеграциялоо баңгиликтин себептерин жана кесепеттерин тереңирээк түшүнүүгө, ошондой эле ушул оор кырдаалда турган адамдарды колдоо жана калыбына келтирүү боюнча натыйжалуу стратегияларды иштеп чыгууга жардам берет. Изилдөө стигма менен күрөшүү маанилүү экенин көрсөттү. Ал баңги заттарды кайталап колдонуунун негизги себептеринин бири болуп саналат. Андан тышкары, стигматизация баңги заттарды колдонуучуларга социалдык иш кызматтарын, медициналык кызматтарды, укуктук, гуманитардык, психологиялык жардам алууга жолтоо болот. Социалдык тармактар (байланыштар) теориясына ылайык, баңги заттарды керектөөчүлөрдүн кайра социалдашуу процессинде Социалдык мамилелер жана байланыштар негизги ролду ойнойт. Пробация системасы баңги затын колдонуучуларды колдоо боюнча эффективдүү программаларды жана стратегияларды иштеп чыгуу үчүн социалдык байланыш маалыматын колдоно алат. Калыбына келтирүү капиталынын теориясы калыбына келтирүүнүн эффективдүүлүгү калыбына келтирүү капиталынын төрт компонентинен көз каранды экенин айтат – социалдык, физикалык, адамдык жана маданий. Бул теорияга ылайык, калыбына келтирүү компоненттеринин көбүрөөк болушу же калыптанышы ресоциализация процессине түздөн-түз таасир этет.

Пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык иштөөнүн эл аралык тажрыйбасы көрсөткөндөй, натыйжалуу стратегиялар өзүнө бул көйгөйгө комплекстүү жана көп өлчөмдүү мамилени камтыйт. Бул медициналык жана психологиялык кийлигишүүнү гана эмес, социалдык колдоону, билим берүүнү жана жумушка орноштурууну да камтыйт. Узак мөөнөттүү программаларды сактоо жана коомдун ар кандай түзүмдөрүнүн кызматташуусу бул олуттуу социалдык көйгөйдү чечүүдө ийгиликке жетүүнүн негизги компоненттери болуп саналат. Мындан тышкары, пробациядагы ыктыярчылар кардарлар менен коомдун ортосундагы байланыштын ролун ойной аларын белгилей кетүү маанилүү, анткени алар жеке жарандар бойдон калууда, бул ачык жана ишенимдүү байланышты жеңилдетет. Алар социалдык ресурстарды жана пайдалуу маалыматтарды бере алышат, бул коомдун кылмышкерлерге болгон мамилесин өзгөртүүгө жардам берет.

Өз кезегинде методологияны иштеп чыгуу процесси өзүнө баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин негизги аспектилери аныктоону, ошондой эле маалыматтарды чогултуу жана талдоо стратегиясын түзүүнү камтыды. Бул пробация системасында социалдык кызматкерлер менен кардарлардын өз ара аракеттенүүсүнүн татаалдыгын эске алуу менен изилдөөгө системалуу мамиле түзүүгө мүмкүндүк берди. Ошондуктан сандык жана сапаттык изилдөө методдору колдонулган. Этика, купуялуулук жана респонденттердин укуктарын урматтоо маселелерине өзгөчө көңүл бурулду. Иштелип чыккан методология тобокелдиктерди минималдаштырууга жана изилдөө процессинде этикалык практиканын жогорку стандартын камсыз кылууга багытталган.

Маалымат чогултуу инструменттерин деталдуу карап чыгуу процесси интервью, анкета, документтерди талдоо жана башкаларды камтыган ар кандай ыкмаларды карап чыкты.

Кылдат талдоодон кийин, мүмкүн болушунча толук жана өкүлчүлүктүү маалыматты жактырган оптималдуу инструменттер топтому тандалды. Жыйынтыктап айтканда, тандалган методологиялык ыкма жана маалыматтарды чогултуу инструменттери изилдөө практикасынын жогорку стандарттарына, анын ичинде этикалык аспектилерге жана купуялуулукка жооп берерин белгилей кетүү маанилүү.

Ченемдик-укуктук актыларды ишке ашырууда орун алган кемчиликтерге жана көйгөйлөргө карабастан, Кыргызстанда баңги заттарга көз каранды адамдарды социалдык жактан калыбына келтирүү, кайра социалдаштыруу жана коомго адаптациялоо боюнча ийгиликтүү иштер жүрүп жатат деп айтууга болот. Бирок, ченемдик-укуктук базаны өркүндөтүү боюнча жүргүзүлүп жаткан иштер менен катар баңги заттарга көз карандылык көйгөйлөрү жана баңги заттарды колдонуучуларга карата терс мамилени өзгөртүү жөнүндө коомчулуктун, мамлекеттик органдардын маалымдуулугун жогорулатуу боюнча иш-чараларды жүргүзүү зарыл.

Алынган маалыматтардын негизинде Кыргызстандагы пробациялык кызмат көрсөтүүлөрдүн алкагында баңги заттарды колдонуучулар менен социалдык иштин колдонуудагы системасы оң жана терс жактары бар деген тыянакка келүүгө болот. Оң жактарга адистердин кардарлар менен активдүү өз ара аракеттенүүсү, жекелештирилген реабилитациялык программаларды берүү, ошондой эле рецидивдин алдын алуу боюнча иш-чаралар кирет. Бирок, квалификациялуу адистердин жетишсиздиги, трафиктин көптүгү сыяктуу кемчиликтер дагы аныкталды.

Пробация системасында өзгөчө орунду бейөкмөт уюмдар ээлейт. Мындан тышкары, бейөкмөт уюмдар пробация кызматкерлерине окутуу жагынан жардам бере алышат. БӨУДА баңги заттарды колдонуучулар менен иштөөнүн заманбап ыкмалары жөнүндө маалыматтар бар болгондуктан. БӨУ баңги заттарды колдонуучуларды стигматизациялоону жана басмырлоону четтетүүгө күчтүү таасир этет. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктарынын бири жогорку денгээлде коомдук иш кызмат көрсөтүү үчүн коомдук кызмат жана департаментинин ортосундагы тыгыз кызматташуу зарылдыгы болуп саналат. Ошондой эле маанилүү бир гана медициналык жана коомдук кызмат эмес, камсыз кылуу болуп саналат, бирок, психологиялык жактан колдоо көрсөтүү, билим алуу жана иш менен камсыз кылуу боюнча көмөк көрсөтүү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча иштелип чыккан практикалык сунуштар өлкөнүн пробация системасында баңги заттарды керектөөчүлөр менен социалдык ишти уюштуруу практикасын жакшыртууга мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча төмөнкү сунуштар иштелип чыккан.

1. Пробациянын кардарларына социалдык-укуктук жардам көрсөтүү Программасы жекече болушу керек. Анткени ар бир баңги затын колдонуучу өзүнүн муктаждыктары жана көйгөйлөрү бар. Буга байланыштуу ар бир кардардын өзгөчөлүктөрүн, максаттарын, мотивациясын эске алуу маанилүү. Жеке муктаждыктарды эсепке алуу кардарларды кайра социалдаштырууда натыйжалуу натыйжаларга жетишүүгө мүмкүндүк берет. Пробация кардарларын колдоо комплекстүү мүнөздө болушу керек. Башка сөз менен айтканда, бардык мүмкүн болгон жана жеткиликтүү кызматтар көрсөтүлүшү керек. Мисалы, психологиялык колдоо, медициналык жардам, укуктук колдоо, билим берүү, жумушка орноштуруу ж.б.

2. Чет мамлекеттер, бейөкмөт уюмдар жана башка мамлекеттик органдар менен кызматташуу пробациянын кардарларына ар тараптуу колдоо көрсөтүү үчүн милдеттүү шарт болуп саналат. Пробация институтунун ресурстары жана мүмкүнчүлүктөрү чектелүү болгондуктан. Кеңири кызматташтык тажрыйба алмашууга, адистештирилген мекемелерден жардам алууга жана баңги заттарды керектөөчүлөрдү ресоциалдаштыруу жана реабилитациялоо үчүн зарыл болгон кызматтардын кеңири спектрин көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

3. Үй-бүлө мүчөлөрүн жана жакындарын тартуу пробация кардарларын колдоо процессиндеги негизги шарттардын бири болуп саналат. Курчап турган чөйрөнү тартуу баңги заттарды керектөөчүлөр үчүн калыбына келтирүү жана ресоциалдаштыруу процессинде абдан зарыл болгон түшүнүү жана колдоо чөйрөсүн түзүүгө мүмкүндүк берет.

4. Эркиндигинен ажыратуу жайларынан бошотулгандан кийинки колдоо психоактивдүү заттарды колдонуучулар менен иштөөдө маанилүү компонент болуп саналат. Анткени, пробациянын кардары зарыл привыкать карата өз алдынча жашоо, справлять менен пайда болгон кыйынчылыктарды жана эскертүүгө пайдалануунун психоактивдүү заттарды жасоо жана кайталап укук бузууларды жасоо.

5. Өз алдынча башкаруу көндүмдөрүн иштеп чыгууга, калыбына келүү жолунда пайда болгон кыйынчылыктарды жеңүүгө багытталган тренингдерди мезгил-мезгили менен уюштуруп туруу керек. Мындай тренингдер ресоциалдаштыруу процессинде зарыл болгон көндүмдөрдү өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет.

6. Социалдык адаптация социалдык иштин маанилүү бөлүгү болуп саналат. Коомдун толук кандуу мүчөсү болуу үчүн жоголгон социалдык байланыштарды калыбына келтирүү үчүн иштөө керек.

7. Мамлекеттик деңгээлде баңги заттарды колдонуучуларды басмырлоого жана стигматизациялоого каршы күрөштү жүргүзүү зарыл. Стигманы жана басмырлоону азайтуу ресоциалдаштыруу процессинде баңги заттарды керектөөчүлөргө оң таасирин тийгизет. Ошондуктан стигманы азайтууга, баңги заттарды колдонуучулардын көйгөйлөрү жөнүндө маалымдуулукту жогорулатууга багытталган иш-чараларды жүргүзүү зарыл.

8. Психологдордун жана социалдык кызматкерлердин штаттык санын көбөйтүү зарыл. Алар психологиялык жана социалдык колдоонун натыйжалуулугун минималдаштырган көптөгөн кардарлар менен иштөөгө аргасыз болушат.

Изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча түзүлгөн жогоруда аталган практикалык сунуштар Кыргызстандын учурдагы пробация системасын оптималдаштырууга мүмкүндүк берет. Алар ошондой эле пробация кардарларын кайра социалдаштыруу үчүн натыйжалуу ыкмаларды түзүшөт.

Диссертациянын негизги жоболору автордун төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. Эстебес уулу, Т. Лечение и ресоциализация наркозависимых в системе пробации Кыргызской Республики [Текст] / Т. Эстебес уулу // Вестник КРСУ. – 2021. – Т. 21. – № 11. – С. 197-205.

2. Омуралиев, Н.А. Анализ программ снижения вреда в области профилактики ВИЧ/СПИДа среди людей, употребляющих инъекционные наркотики, в Кыргызстане [Текст] / Н. А. Омуралиев, Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». – 2023. – № 7. – С. 133-139.

3. Омуралиев, Н.А. Роль неправительственных организаций в оказании помощи наркопотребителям в системе пробации Кыргызстана [Текст] / Н. А. Омуралиев, Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». – 2023. – № 8. – С. 165-168.

4. Эстебес уулу, Т. Исследование социальной стигмы и дискриминации в отношении наркопотребителей в Кыргызстане [Текст] / Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Известия ВУЗов Кыргызстана». – 2023. – № 5. – С. 228-231.

5. Эстебес уулу, Т. Социологический взгляд на капитал выздоровления: анализ социологических факторов, влияющих на выздоровление наркопотребителей [Текст] / Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Известия ВУЗов Кыргызстана». – 2023. – № 5. – С. 232-235.

6. Эстебес уулу, Т. Нормативно-правовые основы социальной работы с наркопотребителями в Кыргызской Республике [Текст] / Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Вестник БГУ». – 2023. – № 4 (66). – С. 215-224.

7. Эстебес уулу, Т. Пробация тутумундагы социалдык иште ыктыярчылардын ордун жана ролун талдоо [Текст] / Т. Эстебес уулу // Научный журнал «Вестник БГУ». – 2023. – № 4 (66). – С. 225-230.
8. Эстебес уулу, Т. Интеграция социологических теорий в практику социальной работы с наркопотребителями в системе пробации [Текст] / Т. Эстебес уулу // Журнал «Alatoo Academic Studies». – 2024. – № 1. – С. 364-377.
9. Эстебес уулу, Т. Международный опыт социальной работы с наркопотребителями в системе пробации [Текст] / Т. Эстебес уулу // Вестник КРСУ. – 2024. – Т. 24. – № 13. – С. 183-189.

РЕЗЮМЕ

диссертации Эстебес уулу Тынчтыка на тему: «Социологический анализ особенностей социальной работы с наркопотребителями в системе пробации Кыргызской Республики» на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – «Социальная структура, социальные институты и процессы»

Ключевые слова: социологические теории, социологический анализ, система пробации, клиент пробации, наркопотребитель, неправительственные организации, ресоциализация, социальная работа, сотрудничество, социокультурные факторы, реинтеграция.

Объектом исследования является система социальной работы с наркопотребителями в системе пробации Кыргызской Республики.

Предметом исследования являются особенности социальной работы с наркопотребителями в контексте системы пробации Кыргызской Республики.

Цель исследования – выявить особенности социальной работы с наркопотребителями в системе пробации Кыргызской Республики с помощью социологического анализа.

Методологической основой диссертации является социологический подход. В рамках диссертационного исследования применялись качественные и количественные методы сбора информации: интервью с сотрудниками, психологами, клиентами пробации и представителями неправительственных организаций, анкетирование клиентов пробации и анализ вторичных данных.

Данные были обработаны с помощью программ SPSS и MAXQDA. Результаты обеспечили эмпирическую часть диссертации.

Научная новизна исследования. В рамках кандидатской диссертации впервые были исследованы особенности социальной работы с наркопотребителями в системе пробации Кыргызстана. Также впервые были рассмотрены теории социологии, которые необходимо интегрировать в практику социальной работы с наркопотребителями в системе пробации страны. До сих пор отсутствовало исследование, специально посвященное социальной работе с наркопотребителями в системе пробации. В связи с этим в этом исследовании определены пути решения проблем системы пробации в области оказания услуг социальной работы клиентам пробации.

Эстебес уулу Тынчтыктын «Кыргыз Республикасынын пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн социологиялык талдоо» деген темасындагы 22.00.04 – «Социалдык түзүлүш, социалдык институттар жана процесстер» адистиги боюнча социология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: социологиялык теориялар, социологиялык анализ, пробация тутуму, пробация кардары, баңги затын колдонуучу, бейөкмөт уюмдар, кайра социалдаштыруу, социалдык иш, кызматташтык, социалдык жана маданий факторлор, кайра интеграциялоо.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси: Кыргыз Республикасынын пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин тутуму.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети: Кыргыз Республикасынын пробация тутумунун контекстинде баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн изилдөө.

Изилдөөнүн максаты – социологиялык анализдин жардамы менен Кыргыз Республикасынын пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрүн табуу.

Диссертациянын методологиялык негизи социологиялык мамиле болуп саналат. Диссертациялык изилдөөнүн алкагында маалымат чогултуунун сапаттык жана сандык ыкмалары колдонулду: кызматкерлер, психологдор, пробациянын кардарлары жана бейөкмөт уюмдардын өкүлдөрү менен маектешүү, пробациянын кардарларын анкеталоо жана экинчи маалыматтарды талдоо.

Маалыматтар SPSS жана MAXQDA программаларынын жардамы менен талданып чыккан. Жыйынтыктар диссертациянын эмпирикалык бөлүгүн камсыз кылды.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Кандидаттык диссертациянын алкагында биринчи жолу Кыргызстандын пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин өзгөчөлүктөрү изилденген. Ошондой эле биринчи жолу социологиянын теориялары каралды, аларды өлкөнүн пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык иштин практикасына интеграциялоо зарыл. Ушул убакка чейин пробация тутумунда баңги заттарын колдонуучулар менен социалдык ишти атайын караган изилдөө болгон эмес. Ушуга байланыштуу, бул изилдөө пробация кардарларына социалдык иш кызматтарын көрсөтүү жаатында пробация тутумунун көйгөйлөрүн чечүү жолдорун аныктады.

SUMMARY

of Estebes uulu Tynchtyk's dissertation on the topic: "Sociological analysis of the features of social work with drug users in the probation system of the Kyrgyz Republic" for the degree of Candidate of Sociological Sciences in the specialty 22.00.04 – "Social structure, social institutions and processes"

Keywords: sociological theories, sociological analysis, probation system, probation client, drug user, non-governmental organizations, re-socialization, social work, cooperation, socio-cultural factors, reintegration.

The object of the study is the system of social work with drug users in the probation system of the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is the peculiarities of social work with drug users in the context of the probation system of the Kyrgyz Republic.

The purpose of the study is to identify the features of social work with drug users in the probation system of the Kyrgyz Republic using sociological analysis.

The methodological basis of the dissertation is a sociological approach. Within the framework of the dissertation research, qualitative and quantitative methods of information collection were used: interviews with employees, psychologists, probation clients and representatives of non-governmental organizations, questionnaires of probation clients and analysis of secondary data.

The data was processed using the SPSS and MAXQDA programs. The results provided the empirical part of the thesis.

The scientific novelty of the research. Within the framework of the PhD thesis, the features of social work with drug users in the probation system of Kyrgyzstan were studied for the first time. Also, for the first time, the theories of sociology that need to be integrated into the practice of social work with drug users in the country's probation system were considered. So far, there has been no study specifically devoted to social work with drug users in the probation system. In this regard, this study identifies ways to solve the problems of the probation system in the field of providing social work services to probation clients.